

Jerzy Wilkin
(1947–2023)

ŁUKASZ HARDT*
DOMINIKA MILCZAREK-ANDRZEJEWSKA**

Jerzy Wilkin (1947–2023) **Ekonomista i filozof, badacz wsi**

„Wybieram więc, podobnie jak J. Tischner, filozofię zaangażowaną, inspirującą do działań ograniczających «ludzki ból», zwłaszcza ten ból, który ma społeczno-ekonomiczne korzenie” – napisał w jednym ze swoich tekstów prof. Jerzy Wilkin (2014a, s. 2). To zdanie dobrze oddaje Jego naukową i życiową postawę – był człowiekiem z pasją, oddanym nauce i ludziom, człowiekiem, który nie tylko badał świat, ale również ten świat kontemplował. Podziwiał jego piękno, złożoność, tajemniczość, ulotność i pewnie dlatego tak kochał wieś, przyrodę i tradycyjną architekturę. To nie przypadek, że sam mieszkał na wsi w drewnianej chacie, sprowadzonej przez siebie z Podlasia. W niej, 10 stycznia 2023 roku, zmarł.

Profesor Jerzy Wilkin niewątpliwie należał do najwybitniejszych współczesnych polskich ekonomistów. Był doktorem honorowym Uniwersytetu w Białymstoku, Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego i Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, laureatem wielu nagród i wyróżnień, członkiem rzeczywistym Polskiej Akademii Nauk. W latach 1996–1999 pełnił funkcję dziekana Wydziału Nauk Ekonomicznych Uniwersytetu Warszawskiego, z którym był związany od początku studiów magisterskich. Aktywnie uczestniczył w życiu Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, m.in. jako przewodniczący Rady Programowej czasopisma „Ekonomista”. Jednak same te tytuły i wyróżnienia nie mogą oddać Jego prawdziwej wielkości, ponieważ ufundowana była ona na skromności, pokorze oraz przekonaniu, że choć prawda istnieje (w tym ta przez duże „P”), to jest jednak trudno osiągalna. Być może zresztą, choć tego nie wiemy, ta Jego skromność wynikała z uznania przez Niego, że to właśnie „pokora jest prawdą” (św. Augustyn).

* Prof. dr hab. Łukasz Hardt – Katedra Ekonomii Politycznej na Wydziale Nauk Ekonomicznych Uniwersytetu Warszawskiego; ORCID: 0000-0001-6542-5833; e-mail: l.hardt@uw.edu.pl.

** Dr hab. Dominika Milczarek-Andrzejewska, prof. UW – Katedra Ekonomii Politycznej na Wydziale Nauk Ekonomicznych Uniwersytetu Warszawskiego; ORCID: 0000-0002-9624-1591; e-mail: milczarek@wne.uw.edu.pl.

Cechą charakterystyczną twórczej pracy prof. Jerzego Wilkina było to, że prowadził ją na trzech poziomach i potrafił płynnie pomiędzy nimi przechodzić. Po pierwsze, powtarzał, że świat trzeba czuć, dotykać i mierzyć się z nim. Był przekonany, że ekonomia musi być nauką empiryczną i nie może abstrahować od zakorzenienia procesów gospodarczych w kulturze, historii i ludzkiej naturze. To być może stąd Jego fascynacja wsią i rolnictwem. Po drugie, doceniał jednak wartość teoretyzowania, uogólniania i modelowania świata. Interesował się nową ekonomią instytucjonalną, ekonomią polityczną i teorią wyboru publicznego. Po trzecie, co szczególnie było widoczne w jesieni Jego życia, uważał, że ekonomia nie może pozostać obojętna na pytania filozoficzne i na refleksję metodologiczną. Za Kurtem Dopferem niestrudzenie powtarzał, iż „odkąd w końcu XVIII wieku ekonomia wzięła rozbrat z filozofią społeczną, stale znajduje się w stanie kryzysu” (1982, s. 9). Kluczową pracą prof. Jerzego Wilkina na rzecz zbliżenia ekonomii i filozofii była książka *Instytucjonalne i kulturowe podstawy gospodarowania* (2016). To w niej zaproponował, aby klasyczne metafory gospodarki-mechanizmu i gospodarki-organizmu/systemu uzupełnić o metaforę dramatu, w ramach której gospodarka staje się sceną, a człowiek gospodarujący – istotą dramatyczną. Za tę książkę otrzymał w 2017 roku nagrodę Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego im. prof. Edwarda Lipińskiego.

Zanim przejdziemy do bardziej szczegółowego przedstawiania obszarów zainteresowań Profesora, musimy poczynić jeszcze jedną uwagę. Był postacią renesansową, dbającą o to, aby widzieć całość systemu społeczno-gospodarczego. Jego poszczególne części, jak pisał, łączy w dużej mierze kultura. W przywołanej wcześniej książce, w rozdziale o kulturze, cytował następujące słowa Edwarda Halla: „Kultura jest swoiście ludzkim środkiem przekazu; nie ma takiego aspektu ludzkiego życia, który nie spotkałby się z nią i nie był zmieniany przez kulturę” (2001, s. 25). Profesor Wilkin był człowiekiem kultury, na bieżąco śledził literaturę piękną, teatr, ale także inne formy ludzkiej, estetycznej ekspresji. Sam zresztą był *par excellence* artystą, bo rzeźbił w drewnie i kolekcjonował sztukę ludową.

Choć powyżej napisaliśmy, że Profesor patrzył szeroko na świat i opowiadał się za badaniami interdyscyplinarnymi, to można jednak w Jego naukowej twórczości wskazać na cztery kluczowe obszary zainteresowań. Są to: badania nad wsią i rolnictwem, analiza transformacji systemowej w Polsce i integracji europejskiej oraz wspomniana już wcześniej refleksja filozoficzna. Do każdego z tych obszarów badawczych odnosimy się poniżej i wskazujemy na najważniejsze osiągnięcia Profesora w każdym z nich.

Zainteresowanie Profesora wsią i rolnictwem jest o tyle szczególne, że od tej problematyki zaczęła się Jego przygoda z ekonomią i to właśnie na podstawie dorobku badawczego z tego obszaru uzyskał stopień doktora (w 1976 roku), doktora habilitowanego (1985) i wreszcie tytuł profesora (1994). Przez wiele lat był także związany z Instytutem Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk i uczestniczył tam w wielu badaniach dotyczących rolnictwa i wsi. Gdybyśmy chcieli przypisać temu obszarowi badań Profesora ugruntowane kategorie, to powiedzielibyśmy o Profesorze, że był ekonomistą rolnictwa. Jednak badania Profesora nie mieszczą się w prostych klasyfikacjach. Powinniśmy raczej określać

Go jako „ekonomistę wsi”. Jednak wtedy ta kategoria wydaje się zbyt wąska. Wieś interesowała bowiem Profesora w wielu wymiarach, nie tylko tym ekonomicznym. Profesor powtarzał, że aby opisać zmiany zachodzące na wsi (a przez to też zmiany zachodzące w całym kraju), należy rozumieć także procesy historyczne, kulturowe, społeczne czy polityczne. Stąd w większości Jego prac poświęconych rozwojowi rolnictwa i obszarów wiejskich, obok rozważań *stricte* ekonomicznych, znajdziemy odniesienia do innych dyscyplin naukowych. W pracy o wielofunkcyjności rolnictwa pisał na przykład: „Rolnictwo jest niezwykle złożonym systemem, w którym łączą się czynniki przyrodnicze, ekonomiczne, społeczne, kulturowe, a także polityczne” (Wilkin, 2010, s. 17). Podkreślał również, że „szczególnie obiecujące są badania nad rozwojem obszarów wiejskich, mające charakter interdyscyplinarny” (Wilkin 2018, s. 29). Wskazywał przede wszystkim na dorobek socjologii, ekonomii i geografii społeczno-ekonomicznej. Dlatego, na przykład, do raportów pod tytułem *Polska wieś* (wydawanych cyklicznie od 2000 roku przez Fundację na Rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa), których od początku był współredaktorem, zapraszał naukowców z różnych dziedzin i dyscyplin naukowych oraz praktyków zajmujących się tematyką wiejską. Chyba najlepszym podsumowaniem prac w tym obszarze jest właśnie tytuł rozdziału autorstwa Profesora z ostatniego raportu z 2022 roku: *Zrozumieć i opisać polską wieś...* (Wilkin, 2022). Przez całą swoją karierę naukową podejmował się takiego zdania.

Trudno wybrać jedną lub chociażby kilka najważniejszych prac Profesora z tego obszaru. Tego wyzwania jednak podjął się prof. Bogdan Klepacki (2016), opisując wkład Profesora Wilkina w rozwój nauk ekonomiczno-rolniczych. Wśród wymienionych prac nie mogło zabraknąć tych dotyczących wizji rozwoju wsi i rolnictwa, polityki rolnej oraz wielofunkcyjności rolnictwa. Do listy ważnych tematów poruszanych przez Profesora chcielibyśmy jeszcze dodać zagadnienie przekształceń Państwowych Gospodarstw Rolnych (PGR-ów). Do tego problemu Profesor często wracał w dyskusjach i jemu poświęcił niedokończoną książkę. Wstępnie zatytułował ją *Państwowe gospodarstwa rolne – geneza, rozwój i upadek. Doświadczenia eksperymentu instytucjonalnego*. Problematyka PGR-ów łączy właśnie, naszym zdaniem, (prawie) wszystkie obszary empirycznych badań Profesora. Mieści się tu kwestia problemów rolnictwa i wsi (np. efektywności dużych gospodarstw; Wilkin, 1998), transformacji systemowej w Polsce (np. wygranych i przegranych procesu transformacji czy, jak Profesor zatytułował jeden ze swoich projektów, „Ginący świat PGR-ów”) i integracji europejskiej (np. odpowiedniej polityki rolnej, „skrojonej” na potrzeby danego kraju i regionu). Ważny jest tutaj, jak i w licznych rozważaniach Profesora, temat zmiany oraz równowagi instytucjonalnej (np. Wilkin, Kargol-Wasiluk, Zalesko, 2019).

Tę właśnie perspektywę ekonomii instytucjonalnej i politycznej Profesor wykorzystywał najczęściej w pracach dotyczących transformacji systemowej w Polsce – drugiego wyodrębnionego przez nas obszaru badań. Profesor zadawał ważne pytania o kształt transformacji (w książce z 1995 r. pt. *Jaki kapitalizm, jaka Polska?*), o rolę państwa (np. Wilkin, 2010) i o jakość rządzenia (Wilkin, 2013). W artykule z 2017 roku pisał: „Transformacja postsocjalistyczna jest wielkim eksperymentem w zakresie zmian systemowo-instytucjonalnych” (Wilkin, 2017, s. 162). I zaznaczał

wielokrotnie, że nie jest to proces zakończony nawet w tych krajach byłego bloku wschodniego, które należą obecnie do Unii Europejskiej. W swoich tekstach Profesor pytał również o słabe strony polskiej transformacji i podejmował się zdefiniowania sfer, w których postęp reform okazał się niedostateczny. Szybkie i pozytywne zmiany w sferze gospodarczej, będące głównie efektem wyzwolenia sił rynkowych i prywatnej inicjatywy, zestawiał z niedostatecznym postępowaniem w reformowaniu sfery publicznej i poprawianiu jakości rządzenia (np. Wilkin, 2010; 2013). Można zauważyć, że temat roli państwa i jakości rządzenia przenikał większość obszarów badawczych, którymi zajmował się Profesor.

Z biegiem czasu badania Profesora z zakresu transformacji ustrojowej zaczęły w sposób naturalny ewoluować w kierunku studiów nad procesem integracji europejskiej. Profesor był przekonany, że miejsce Polski jest w Europie, ale też że wykorzystanie europejskiej szansy zależy w dużej mierze od nas samych. To dlatego tak bardzo angażował się w monitorowanie procesu integrowania się polskiej gospodarki ze strukturami europejskimi. To wtedy współkoordynował program badawczy *EU-Monitoring*, w ramach którego w sposób wszechstronny i systematyczny analizowano proces akcesji Polski do Unii Europejskiej. To również wtedy nawiązał współpracę z Urzędem Komitetu Integracji Europejskiej i przygotowywał ekspertyzy dotyczące objęcia polskiego rolnictwa mechanizmami Wspólnej Polityki Rolnej UE. Wreszcie utworzył Zakład Integracji Europejskiej w Instytucie Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.

W jednym z numerów *EU-Monitoring* Profesor wraz ze współautorami pisał: „Wykorzystanie szansy na włączenie się w główny nurt rozwoju cywilizacyjnego, jaką dla Polski jest wejście do Unii Europejskiej, wymaga zatem zmiany dotychczasowego sposobu myślenia o podstawowych problemach Polski i sposobach ich rozwiązywania” (Marody, Wilkin, 2003, s. 206). Przestrzegał przed bezrefleksyjną europeizacją, sugerował, aby Polska aktywnie zabiegała o swoje interesy w Unii Europejskiej. Dlatego też zajął się problematyką dobrego rządzenia (*good governance*). Jednocześnie uważał, że nie ma sprzeczności pomiędzy zachowaniem przez Polskę podmiotowości a jej głębokim zakorzenieniem w strukturach europejskich.

Czwartym wyróżnionym przez nas obszarem aktywności badawczej Profesora jest refleksja filozoficzna. Jak już zauważyliśmy wcześniej, bez niej – według Profesora – każde rzetelne studia nad światem, w tym gospodarką, będą ułomne i niekompletne. Martwiło Go utracenie przez ekonomię duszy. Tak o tym pisał: „Ekonomia, choć wyłoniła się z filozofii, odeszła daleko od bezinteresownego dążenia do prawdy, dobra i piękna. Stała się nauką służącą użyteczności [...]. Jedną z największych ułomności ekonomii jest niedocenianie tego, co nie jest wartościowane czy wyceniane przez rynek, a co jest ważną wartością dla jednostek i społeczeństw” (Wilkin, 2014b, s. 19–20). To przekonanie o znaczeniu filozofii, ale też generalnie o wadze dążenia do prawdy jako głównego imperatywu badań naukowych, prowadziło Profesora do troski o uniwersytet i akademię. W tekście o *Znaczeniu uniwersytetów w epoce postprawdy* (2020) zauważał, że to uniwersytet jest najważniejszą instytucją broniącą prawdy. W tym kontekście dodać też trzeba, że Profesor identyfikował się z następującymi słowami prof. Kazimierza Twardowskiego (1933):

„Bo tylko dla dążenia ku tej prawdzie i dla jej szerzenia jest miejsce w świątyni wiedzy, jaką jest Uniwersytet. Być powołanym do pracy w tej świątyni wiedzy jest wielkim szczęściem. Znikąd bowiem nie spływa na człowieka trwalsze i czystsze zadowolenie, jak z bezinteresownego szukania prawdy naukowej. A najwyższe z tego źródła zadowolenie czerpie chyba ten, kto, prawdy tej szukając, zarazem zastanawia się zarówno nad nią samą jak też nad najdoskonalszymi sposobami jej zdobywania. Jest to zadaniem filozofii i dlatego filozofia zajmuje wśród nauk miejsce centralne”.

Na koniec chcielibyśmy – także jako wychowankowie Profesora – wspomnieć o Jego roli w kształceniu studentów i młodych naukowców. O tej ważnej roli nauczyciela pisał m.in. prof. Marek Bednarski w księdze jubileuszowej poświęconej 45-leciu pracy Profesora (Hardt, Milczarek-Andrzejewska, 2015). To dzięki Profesorowi w programie nauczania na Wydziale Nauk Ekonomicznych UW pojawiły się takie dyscypliny jak ekonomia polityczna, ekonomia instytucjonalna czy teoria wyboru publicznego. Studenci mogą korzystać z wielu podręczników, które redagował i których był współautorem: *Ekonomia dla prawników i nie tylko* (Bednarski, Wilkin, 2010), *Teoria wyboru publicznego* (Wilkin, 2012) czy *Instytucjonalne i kulturowe podstawy gospodarowania* (Wilkin, 2016). Prace nie straciły ze swojej aktualności, co świadczy o ich niezwykle wysokiej wartości merytorycznej.

Mamy świadomość, że te kilka stron to z pewnością zbyt mało, aby przedstawić dorobek i postać prof. Jerzego Wilkina. Jego teksty warte są dalszego studiowania i z pewnością długo jeszcze będą stanowiły źródło inspiracji dla kolejnych pokoleń badaczy. Profesor całym swoim życiem dowiódł, że nauka, w szczególności ekonomia, nie tylko może być piękna, ale też w piękny sposób może być uprawiana. Za to wszystko Profesorowi dziękujemy.

Bibliografia

- Bednarski, M., Wilkin J. (red.). (2010). *Ekonomia dla prawników i nie tylko*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, s. 534.
- Dopfer, K. (1982). Wprowadzenie ku nowemu paradymatowi. W: K. Dopfer (red.), *Ekonomia w przyszłości, przeł.* Z. Wiankowska. Warszawa: PWN.
- Hall, E. (2001). *Poza kulturą*. Warszawa: PWN.
- Hardt, Ł., Milczarek-Andrzejewska, D. (red.). (2015). *Ekonomia jest piękna? Księga dedykowana Profesorowi Jerzemu Wilkinowi*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Klepacki, B. (2016). Wkład Profesora Jerzego Wilkina w rozwój nauk ekonomiczno-rolniczych. *Wies i Rolnictwo*, 1(170), 7–9.
- Marody, M., Wilkin, J. (2003). *Na prostej? Polska w przededniu członkostwa w UE: EU – monitoring VII*. Kraków: Małopolska Szkoła Administracji Publicznej Akademii Ekonomicznej.
- Twardowski, K. (1933). *O dostojeństwie uniwersytetu*. Poznań: Uniwersytet Poznański.
- Wilkin, J. (1995). *Jaki kapitalizm, jaka Polska?*. Warszawa: PWN.
- Wilkin, J. (1998). Przekształcenia państwowych gospodarstw rolnych – procesy racjonalizacji i marginalizacji. W: B. Fedyszak-Radziejewska (red.), *Wielkoobszarowe gospo-*

- darstwa rolne, ich załogi i nowi gospodarze* (s. 43–55). Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- Wilkin, J. (2010). *Wielofunkcyjność rolnictwa – nowe ujęcie roli rolnictwa w gospodarce i społeczeństwie*. W: Wilkin J. (red.) *Wielofunkcyjność rolnictwa. Kierunki badań, podstawy metodologiczne i implikacje praktyczne*. Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- Wilkin, J. (2010). Słabość państwa w jego relacji do gospodarki i słabość ekonomicznej teorii państwa. *Zarządzanie Publiczne*, 11, 25–35.
- Wilkin, J. (red.). (2012). *Teoria wyboru publicznego. Główne nurty i zastosowania*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Wilkin, J. (red.). (2013). *Jakość rządzenia w Polsce. Jak ją badać, monitorować i poprawiać?*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Wilkin, J. (2014a). *Czy ekonomistom potrzebna jest filozofia?* (nieopublikowany maszynopis).
- Wilkin, J. (2014b). Dlaczego ekonomia straciła duszę? *Biuletyn PTE*, 1/2014, 15–20.
- Wilkin, J. (2016). *Instytucjonalne i kulturowe podstawy gospodarowania*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Wilkin, J. (2017). Zmiany instytucjonalne i transformacja systemów ekonomicznych – podstawy teoretyczne i doświadczenia. *Studia Ekonomiczne*, 2, 162–176.
- Wilkin, J. (2018). Czy istnieje teoria rozwoju obszarów wiejskich i czy takiej teorii potrzebujemy?. *Wies i Rolnictwo*, 1(178), 15–32.
- Wilkin, J. (2020). Znaczenie uniwersytetów w epoce postprawdy. *Nauka*, 1/2020, 67–81.
- Wilkin, J. (2022). Zrozumieć i opisać polską wieś – synteza raportu. W: Wilkin, J., Hałasiewicz, A. (red.), *Polska Wieś 2022. Raport o stanie wsi* (s. 11–27). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Wilkin, J., Kargol-Wasiluk, A., Zalesko M. (2019). Równowaga instytucjonalna – fundament równowagi gospodarczej. *Ekonomista*, (6), 659–679. <https://doi.org/10.52335/dvqp.te144>.